

Dolga potovanja mladih žensk

Arheologija Raziskava ostankov iz bronaste dobe v dolini reke Lech je pokazala, da so bile ženske prenašalke kovinskih tehnologij

Philipp W. Stockhammer je profesor predzgodovinske arheologije. Med drugim je sodeloval pri številnih raziskovalnih projektih o bronasti in starejši železni dobi v srednji in jugovzhodni Evropi, deželah ob Egejskem morju in v vzhodnem Sredozemlju, nekatere je tudi vodil. Izjemna je njegova študija o dolini reke Lech, mikroregiji južno od Augsburga v južni Nemčiji, v 3. in zgodnjem 2. tisočletju pr. n. št. Ta je v popolnoma drugačni luči osvetlila vloge žensk in moških v prazgodovinskih skupnostih. Profesor je v okviru slovenskega projekta Materialna odpornost v časih okoljskih in družbenih sprememb (Matres) gostoval na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

SAŠA SENICA

Raziskava o dolini reke Lech je bila prostorsko omejena, zato pa toliko bolj podrobna, saj je bila izpeljana s sodobnim interdisciplinarnim znanstvenim pristopom. »Izvedli smo arheološko raziskavo vseh pokopov – šlo je za okoli 400 grobov, antropološko analizo skeletnih ostankov, preučili smo vse najdene kovinske predmete. Opravili smo tudi meritve izotopov stroncija, stabilnih izotopov ogljika in dušika. Poleg tega smo izvedli radiokarbonsko datiranje številnih osebkov in analizo starodobne DNK. To je bil največji korpus analiz, dotlej opravljen v katerikoli mikroregiji. Kot arheologa me znanstveni pristopi zelo zanimajo, ne zaradi same znanosti, ampak predvsem zato, da bi dobili boljši vpogled v nekdanje družbe,« je v pogovoru za *Delo* poudaril prof. dr. Stockhammer.

Res je šlo za raziskavo mikroregije, a izkazalo se je, da so rezultati pomembni za širši prostor, je dodal. »Svoj pomen ohranja tudi v današnjih časih, saj je bila to prva tako celostna raziskava, ki je navdahnila še projekte v mikroregijah na Češkem, v Avstriji, osrednji Nemčiji. Vse te raziskave so del celote, da bi bolje razumeli širšo regijo Evrope.«

Podrobni pristop je preteklost osvetlil na način, ki si ga niso mogli niti predstavljati. »Naši rezultati so kot etnografski opis neke avtohtone družbe, pri čemer je ta družba živela pred 4000 leti, in menim, da je to fascinantno. Vendar opisa ne

moremo pretirano posploševati.«

Ženske kot prenašalke tehnologij

Med zanimivejše ugotovitve raziskave spada velika mobilnost žensk, ki so prihajale tudi iz več kot 400 kilometrov oddaljenih krajev. Izkazalo se je, da številne ženske v dolini reke Lech niso preživele otroštva, ampak so se tja priselile kot mladenke, stare približno 17 let. »To nam je pokazala analiza izotopov stroncija v njihovih zobeh. Glede na njihove vrednosti bi lahko prihajale z območij na Češkem ali iz okolice Leipziga v osrednji Nemčiji. Dodatne potrditve smo dobili še z genetsko analizo, ki je pokazala sorodstvene vezi.«

Štiristo kilometrov je razdalja med Ljubljano in Münchnom. Kako so te mlade ženske potovale? »Jasno je, da niso potovale same. Z njimi so morali biti ljudje, ki so pot dobro poznali. Takrat ni bilo mostov, da bi preprosto prečkali Donavo, niti širokih cest, ki bi vodile skozi gozdove in močvirja. Pot je bila zelo nevarna, tako zaradi divjih živali kot zaradi ljudi, ki bi mlade ženske lahko napadli. Zato je jasno, da je moral obstajati sistem mobilnosti. Menim, da je šlo za nekakšne potujoče karavane, ki so se jim mlade ženske pridružile. Te karavane so tudi priskrbele ustrezna prenočišča in hrano. Štiristo kilometrov po divjini v tistih časih je verjetno pomenilo vsaj kak mesec ali dva hoje,« je razlagal profesor.

Številna vprašanja ostajajo neodgovorjena. Je bilo treba karavani plačati, da so skrbeli za varnost? Kako so se ženske sploh odločile, kam bodo odšle? Kako je tekla organizacija odhodov in prihodov? To so le nekatera izmed njih. Dejstvo pa je, da sta eksogamija in patrilokalnost, torej družbeni vzorec, po katerem se par po poroki naseli v skupnosti moževe družine, na tem območju prevladovali 800 let, od leta 2500 do 1700 pr. n. št., kar kaže na stroga in široko sprejeta družbena pravila. To pomeni, da je šlo za izrazito zakoreninjeno tradicijo, saj to niso bile družbe, ki bi jim ravnanje narekoval en sam vladar. »V bronasti dobi v dolini reke Lech sta bila najmočnejša dejavnika religija in svetovni nazor. Tega so se morali držati vsi. Današnje družbe večinoma ne poznajo tako močnih tradicij, a so pravzaprav

obstajale še ne tako dolgo nazaj,« je povedal raziskovalec.

Raziskava je tudi pokazala, da bi lahko bile ženske na tem območju glavne prenašalke bronastodobnih tehnoloških znanj in kulturnih praks, saj so moški večinoma ostajali v lokalnih skupnostih. »Naša hipoteza, da so te ženske prinesle bronasto tehnologijo v dolino reke Lech, temelji na dejstvu, da se je ta pojavila ravno v tistem času. Na začetku je bila v dolini zelo preprosta, veliko preprostejša kot na območjih, od koder so prihajale te ženske. Potem vidimo, da so se postopoma začeli pojavljati vse bolj zapleteni izdelki,« je razložil in nadaljeval: »Takrat so izdelki lahko potovali samo z ljudmi, ni jih bilo možno poslati po pošti ali pa, da bi drugi skupnosti poslali navodila za izdelavo. In v oddaljene skupnosti so prihajale ženske.«

Prof. dr. Stockhammer je dodal, da ne vedo, kakšno je bilo še drugo znanje, ki so ga prinesle ženske. »Lahko si predstavljamo, da so govorile drug jezik, morda so poznale druge tehnike izdelave tekstila in keramike ter druge načine priprave hrane. Analizirali pa smo kovinske, keramične in druge izdelke, ki so se ohranili do danes.«

Stabilnost sistema na širšem območju srednje Evrope vsekakor pomeni, da koristi ni imela le dolina reke Lech. »V srednji Evropi je bil v jedru človeškega obstoja v tistem času patrilokalni sistem. Ljudje pogosto zmotno mislijo, da patrilokalni pomeni, da je imel moški glavno besedo. Patrilokalnost pomeni le, da se je ženska po poroki preselila v moževo gospodinjstvo. Možno je seveda, da je ženska v novem gospodinjstvu živela zelo slabo. Morda pa je bila vesela, da je pobegnila iz prejšnjega življenja.«

»Menim, da nas naša spoznanja resnično silijo k novemu razmišljanju o ženskih vlogah. S tem imamo še vedno težave, saj nas vodijo predstave o ženskah iz 19. stoletja, ko so meščanske ženske ostajale doma, ali iz srednjega veka, ko praviloma niso imele pomembnejše vloge v družbi. Še vedno smo v razmišljanju ujeti v kletke spoznanj o ženskah v ne tako oddaljeni preteklosti. Zdaj ugotavljamo, da je bilo življenje v daljni preteklosti zelo drugačno, kar nas ne bi smelo presenečati. Naša raziskava je vse-

kakor dober primer, kako moramo biti odprte glave, ko raziskujemo preteklost.«

Deljeno materinstvo

Z arheološkimi in bioarheološkimi analizami so zaznali tudi zanimivo družbeno organizacijo v tem obdobju. Tradicionalni pogled na zgodnjo bronasto dobo se pogosto osredotoča na statusne razlike med kmeti in elito, vendar ta raziskava kaže na bolj zapletene družbene strukture, v katerih so se prepletali različni sloji družbe. Na podlagi omenjenih analiz so raziskovalci opazili kompleksna hierarhična gospodinjstva, ki so vključevala osrednjo družino z visokim statusom, nelokalne ženske z visokim statusom ter lokalne posameznike z nizkim statusom. Študija nakazuje, da so bile te skupnosti podobne kasnejšim zgodovinskim družbenim strukturam, kot sta grški *oikos* in rimska *familia*, ki sta vključevala tako sorodnike kot podrejene posameznike, na primer služabnike.

Zanimivo je, da mnoge ženske, ki so prišle na območje v pozni adolescenci, niso imele potomcev z lokalnimi moškimi oziroma teh niso odkrili. »Morda bi lahko skleпали, da so otroke preprosto poslali tja, od koder so ženske izvirale. Toda ker so v takšnih skupnostih otroci pogosto umirali zelo zgodaj, bi v tem primeru verjetno obstajala vsaj kakšna okostja. Opozoriti velja na odkritje dvojnega pokopa, ko sta bila skupaj pokopana otrok in ženska, ki pa nista bila v sorodu. Moja hipoteza je, da je v dolini reke Lech obstajal kompleksen sistem deljenega materinstva. Na eni strani so bile biološke matere in na drugi socialne matere,« je pojasnil raziskovalec in pri tem omenil lastnost ženskega telesa, ki s posebnimi tehnikami masaže dojk lahko proizvaja mleko, četudi ženska ni rodila. »Nelokalne ženske brez potomcev so imele, kot kaže, pomembno vlogo v družbi, bile so socialne matere, dojilje, učiteljice.«

Promocija znanosti skozi videoigro

Prof. dr. Philipp W. Stockhammer je tudi velik promotor znanosti. Da bi odkritja njegove ekipe približal širši javnosti, se je povezal z več umetniki, da so upodobili zgodbe ljudi iz doline reke Lech. Da bi arheologijo približal najmlajšim, pa je vodil izdelavo videoigre Bronzeon, s katero se otroci med drugim naučijo, da je divja svinja zelo nevarna žival, da en sam človek ne more zgraditi hiše, da je bila mo-

bilnost zelo pomembna za razvoj družbe ...

»Ne moremo napisati generalizirane (pra)zgodovine, saj ne obstaja ena sama različica. Če bi na primer zdaj različne ljudi prosil, naj opišejo isti dan, bi vsekakor dobil različne zgodbe. Vendar menim, da je pripovedovanje o zgodovini skozi umetniške upodobitve ali pa videoigre potrebno, da ljudem približamo naše delo.«

Sogovornik si je že od nekaj želel biti arheolog, je pa zdaj njegovo delo izrazilo interdisciplinarno. »Seveda mi je še vedno ljubo izkopavanje na terenu, a predvsem me motivira sestavljanje celote iz različnih pristopov. Fascinantno je, ko za isto mizo sedimo arheologi, genetiki, bioinformatiki, antropologi in si izmenjujemo znanje, to se prepleta in vodi v različne smeri razmišljanja. Takšno delo zahteva celega človeka, a je nadvse izpopolnjujoče. Rad delim svoje znanje s kolegi, z javnostjo. Sem zelo družaben in ekstravertiran in uživam v predavanjih.« Kar občinstvo vsekakor opazi. »Zelo rad tudi predavam otrokom. Nedavno sem imel predavanje na otroški univerzi, zbralo se je 500 otrok, starih od šest do devet let. Razlagati kompleksne raziskave taki publikli je res izziv.« Pozornost otrok skuša pridobiti z videoigro Bronzeon. »Imel sem nekaj sreče, ker sem po naključju na letalu sedel zraven vodje podjetja, ki razvija računalniške igre. Beseda je dala besedo in sčasoma smo idejo uresničili,« je dejal. A opozoril na zelo omejeno financiranje komuniciranja znanosti. »Univerze so vesele in ponosne, ko naše rezultate raziskav in računalniško igro vidijo v medijih in šolah, toda za komunikacijo s širšo javnostjo ne bi plačale,« je povedal.

Raziskovanje Grčije

Dr. Stockhammer je dobitnik dveh prestižnih projektov ERC, v katerih raziskuje predvsem Grčijo. »V prvem sem se ukvarjal z drugim tisočletjem pred našim štetjem, v drugem projektu pa se ukvarjam s prvim. Še naprej sodelujem pri raziskavah doline reke Lech, danes so namreč na voljo nove metode, zlasti genetskih analiz, s katerimi znova ocenjujemo naše izsledke. Trenutno pripravljam tudi tri dokumentarne filme, v katerih bomo predstavili zgodovino območja, ki ga danes imenujemo Nemčija, od paleolitika do zgodnjega srednjega veka.«

Tudi v Grčiji se osredotoča na mikroregije. »Zelo me zanimajo lo-

kalne zgodbe, ki nato postanejo del širše slike. Z ekipo prav tako raziskujemo vzorce iz Iraka, južnega Levanta, poleg tega sem eden od vodij izkopavanj v Bolgariji. Svet me preveč zanima, da bi se ukvarjal samo z eno regijo, zlahka se navdušim za nova dobra in pomembna raziskovalna vprašanja. Za današnjo družbo so zelo pomembne teme, kot so družina, hrana, zdravje, migracije, prenos znanja, globalizacija, medkulturno srečevanje. Moj cilj je, da kot arheolog z vpogledom v daljno preteklost prispevam k razumevanju nekaterih ključnih kulturnih in družbenih tem današnjega časa. Večina ljudi zares vidi samo okoliščine, kakršne so danes, strokovnjaki za daljno preteklost pa lahko povemo, kako so se te okoliščine spreminjale v dolgem obdobju. To nam pomaga razložiti tudi današnjo družbo. Zelo pomembno je, da poznamo preteklost, da vemo, kako so nas okoliščine prisilile v določeno ravnanje,« je poudaril in sklenil z mislijo: »Najbolj razočaran sem nad tem, da se ljudje ne učijo iz preteklosti.«

● Philipp W. Stockhammer

Je profesor na Univerzi Ludwiga in Maximiliana (LMU) v Münchnu in sodirektor raziskovalnega centra Max Planck-Harvard za arheološko in naravoslovno raziskovanje starega Sredozemlja pri Inštitutu Maxa Plancka za evolucijsko antropologijo v Leipzigu. Od lani je častni profesor na Univerzi Aarhus na Danskem. Leta 2015 je prejel projekt ERC za začetek samostojne raziskovalne poti, leta 2020 pa še projekt za utrditev samostojne raziskovalne poti. Pri raziskovalnem delu se osredotoča na transformativno moč medkulturnih srečanj, socialnih praks ter integracijo arheoloških in naravoslovnih podatkov pri proučevanju socialne pripadnosti, mobilnosti, hrane in zdravja.

Ljudje pogosto zmotno menijo, da patrilokalen pomeni, da je imel moški glavno besedo. Patrilokalnost pomeni le, da se je ženska po poroki preselila v možovo gospodinjstvo.

PROJEKT MATRES

Z interdisciplinarnimi in inovativnimi pristopi bodo v projektu preučevali, kako so se človeške skupnosti v preteklosti prilagajale okoljskim in družbenim izzivom, od globalnih podnebnih sprememb do lokalnih pojavov, kot so poplave, plazovi in spreminjanje rek. Hkrati bodo raziskovali vpliv migracij, vojaških spopadov, nalezljivih bolezni in drugih družbenih sprememb ter analizirali mehanizme odpornosti in prilagajanja skupnosti skozi čas. Projekt povezuje štiri fakultete Univerze v Ljubljani – filozofsko, fakulteto za kemijo in kemijsko tehnologijo, biotehniško in naravoslovnotehniško – ter več uglednih domačih in tujih partnerjev, kot so ZRC SAZU in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije ter Inštitut Maxa Plancka, Vrije Universiteit iz Bruslja in University College London.

Philipp Wolfgang Stockhammer je avtor več kot 150 znanstvenih člankov. Zelo je angažiran tudi pri komunikaciji znanosti. FOTO BLAZ SAMEC

V raziskavi o dolini reke Lech so odkrili, da mnoge ženske, ki so prišle v te kraje v pozni adolescenci, niso imele potomcev z lokalnimi moškimi oziroma teh niso odkrili. Pa vendar so v skupnosti lahko igrale pomembno vlogo. FOTO SHUTTERSTOCK